

A NYELVŐR POSTÁJA

A *frissesség*, *bölcsesség* szó két *s*-sel írandó, viszont a *nyersesség* egy *s*-sel. Miért? Mi ebben a logika?

Ebben nincs logika, a következő magyarázattal lehet szolgálni: a Helyesírás című kiadvány (Osiris 2006: 76) öt olyan képzett szóalakot sorol fel, amelyekben jelöljük a -ság/ -ség képző *s* hangjának kiejtésbeli hosszúságát, ezek a következők: *békes-ség*, *bölcsesség*, *frissesség*, *szüzesség*, *vigasság*. Az *s* hang intervokális, azaz két magánhangzó közötti helyzetben megnyúlik. Más szavakban a mássalhangzót vagy röviden ejtjük, vagy nem jelöljük a megnyúlást. A *nyersesség* esetében valóban egyre inkább terjed a hosszú *s*-sel történő ejtés és írásmód, ezt igazolja az internetes felületen a találatok száma: 9640-szer helyesen a *nyersesség*, és 6370-szer hibásan a *nyersesség* szerepel. Tehát egy változás végefelé járunk, elképzelhető, hogy a következő helyesírási szótárban, illetve a feltehetően kb. 25 év múlva megjelenő következő helyesírási szabályzatban ez módosulni fog (vö. Balázs 2000: 78–94.).

A *megmérettetés* és a *megméretés* szavak tudomásom szerint különböző jelentéssel bírnak. Egy lektorunk arra hivatkozva változtatta meg a *megmérettetés* szó szerepeltetését egy verseny említésekor, hogy ő nem híve a „dupla műveltetésnek”. Nos, egy vetélkedő, verseny szinonimájaként melyik szó használata a helyes?

Mindkét szóalakot tartalmazza az értelmező kéziszótár (EKSz. 894.), mindkettő elfogadható. A két szó jelentése megegyezik, ugyanis a szótárban a *megméretés* jelentésénél meg van adva a *megmérettetés* is, tehát fölcserélhetők. A jelentésük egyrészt: az a tény, hogy valakit vagy valamit megméretnek, nyilvánosan megítélnak, értékelnak. Másrészt: verseny (Grétsy–Kovalovszky 2005: 360). A *megmérettetés* gyakrabban szerepel az interneten (170.000), mint a *megméretés* (49.400). Például: „Október 12-én rajtol a legnagyobb hazai verseny, az országos *megmérettetésre* már most rekordszámú nevező gyűlt össze.” Köztudomású, hogy nyelvünkben vannak úgynevezett szenvedő igék, amelyek azt fejezik ki, hogy a cselekvés, a folyamat mástól indul ki, más valakinek a kezdeményezése, s az alany csak „elszenvedí”, nem pedig végzi a cselekvést. Például: *közhírré tétetik*, *riporter kerestetik*. Ez az ige ma már archaikus, kiszorult a nyelvhasználatból. Ide tartozik felszólító módban a *Dicsértessék a Jézus Krisztus!* vallásos köszönőforma, valamint az *Engedtessek meg!* a szónoki beszédben.

Az Osiris Kiadónál megjelent Helyesírás című kötetben a *CD lemez* így, kötőjel nélkül szerepel, mivel a betűszó *D*-je, a *disk* magyarul lemezt jelent. Tehát ismétlés történik. Érdemes emiatt megbonyolítani a helyesírást?

Valóban a CD lemez különírva szerepel a kötetben (Osiris 2006: 548), mert a 'kompaktlemez' jelentésű *CD* betűszó magyarázó utótagja a *lemez*. Ellenben kötőjellel szerepelnek a következők: *CD-felvétel*, *CD-gyártás*, *CD-lejátszó* stb. Az akadémiai szótár nem tartalmazza a *CD-lemezt*, de tartalmazza a *CD-lejátszó*, *CD-borító*, *CD-olvasó* kifejezést kötőjellel. Nyilvánvaló, hogy a fenti kifejezések, valamint az AkH. 289. szabálypontja alapján (a betűszókhöz és a tulajdonnévi szóösszevonásokhoz kötőjellel fűzzük az utótagot, például: *MTI-hír*, *OTP-kölcsön*, *UEFA-torna*, *tv-közvetítés*; *TDK-dolgozat*) a *CD-lemez* írásmód javasolt. Nagyon megnehezítené a helyesírást, ha az idegen eredetű utótag jelentését is tudnia kellene egy magyar anyanyelvűnek.

Többször hallottam már, hogy valaki a *föle* helyett azt mondta, hogy *felé*. Ez így helyes? Nem arról van szó, hogy valami irányába, hanem pl. valami fölé elhelyezni valamit?

Természetesen egyértelműbb a *föle* alakváltozat, de mivel a *fel-*, *föl* igekötő is létezik egymás mellett, így van, aki a *felé* szót használja a 'föle' értelemben. A szövegkörnyezet segíthet az értelmezésben. A Himnuszban kétszer is használja Kölcsey Ferenc a *feléje* szót. „Nyújts feléje védő kart”. Ezt nem úgy kell érteni, hogy az ő irányába nyújtson Isten védő kart, hiszen azzal nem sokra megy valaki, ha feléje nyújtanak védő kart. Nyilvánvaló, hogy másról van szó. Kölcsey kelet-magyarországi lévén e-ző nyelvjárásban beszélt, tehát a *feléje* szót úgy kell érteni, hogy *föleje*, azaz nyújts föleje védő kart. Hiszen védő pajzsot nem valaki *felé* szoktunk nyújtani, hanem valaki *föle* szoktunk tartani. Természetesen a „Bújt az üldözött, s felé / Kard nyúlt barlangjában” részletben már valóban a *felé* névutó van, hiszen a barlangjába menekülő után, azaz irányába nyúl a kard (Martinkó 1983: 106).

Azt mondta egy tanár ismerősöm, hogy a *karalábé* rokon értelmű megfelelője *kalarábé*. Igaz ez? Nem csak összekeverték a hangokat, mint a kisgyerekek?

Igaz, a szó eredete szerint ma is inkább *kalarábét* kellene írunk, ugyanis ebben az alakban találjuk a Pallas nagy lexikonában (1895), illetve Révay kétkötetes lexikonában (1948) és különböző növénytanai kötetekben is, például Tuzson János Rendszeres növénytanában (1926). A kérdéselt szó a német nyelvjárási *kolrabi*, *kalarabi* átvétele. Bárczi Gézának az 1941-ben megjelent szófajti szótára még a *kalarábét* teszi meg címszónak, de A magyar szókincs eredete című, 1951-ben megjelent művében már *karalábét* közöl. Ezt tartalmazza az 1954-ben megjelent helyesírási szabályzat is. Ennek az az oka, hogy korábban az Akadémia Helyesírási Bizottsága ezt az alakot tartotta köznyelvűnek. Később A magyar nyelvjárások atlasza igazolta, hogy a magyar nyelvterületen a *karalábé* az elterjedt alak, és csak Debrecen táján van egy kis „kalarábésziget” (Lőrincze 1964: 121). Egyébként nem ez az első eset, hogy nyelvünk történetében effajta hangátvetéses (metatézises) szóváltozat jött létre. Ilyen például a *mazsola* szavunk is, ami idegen eredetű, olaszul *malvasia*,

eredetileg 'malvasiai bor vagy szőlő' jelentésben. Az eredeti magyar alak a *v* kiesése után *malazsa* ~ *malozsa* volt, és ebből lett hangátvetéssel a mai *mazsola*.

Az iskolában a füzet címkéjére, jól emlékszem, különírtuk azt, hogy *Nyelvtan füzet*. Nemrég egy magyartanártól azt hallottam, hogy egybe kell írni. Igaz ez? Éveken át rosszul írtam?

Igen, sajnos rosszul írta, ugyanis a *nyelvtanfüzet*, *matematikakönyv*, *történelem-munkafüzet* egybeírható, utóbbi kötőjellel a szótagszám miatt. Egybeírható a *fizikatanár*; *irodalomtanár* is, a *magyartanár* viszont kétféleképpen: egybeírva azt jelenti, hogy a magyar nyelv és irodalom tanára, különírva pedig azt, hogy magyar nemzetiségű tanár, aki bármilyen szakos lehet. És természetesen egybeírható az *énekóra*, a *rajzóra* és a *kémiaóra*, a *biológia-tankönyv*, a *matematika-tankönyv* pedig kötőjellel. Az *angolkönyv* egybeírva angol nyelvre tanító könyv, különírva angol nyelvű vagy esetleg angol szerzőtől származó, de nem feltétlen angol nyelven írott kötet. A *-tan* utótagú tantárgyak esetében a *tan* helyett csak a *könyv* szerepel, a szótagisméltés elkerülése végett a *tan* szót csak egyszer írjuk le: *hittankönyv*, *nyelvtankönyv*.

Szakirodalom

Balázs Géza 1999. A magyar nyelv művelés állapota. Tudománypolitikai áttekintés, javaslatok. (Tanulmány az MTA Magyar Nyelvi Bizottság felkérésére.) *Magyar Nyelvőr* 123/1: 9–27.

Balázs Géza 2000. *Lehetséges nyelvi szabványok*. A–Z Kiadó. Budapest.

ÉKSz. Pusztai Ferenc (főszerk.) 2021. *Magyar értelmező kéziszótár*. Akadémiai Kiadó. Budapest.

Grétsy László – Kemény Gábor (szerk.) 2005. *Nyelvművelő kéziszótár*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.

Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila 2006. *Helyesírás*. Osiris Kiadó. Budapest.

Lőrincze Lajos (szerk.) 1964. *Nyelvművelő levelek*. Gondolat Kiadó. Budapest.

Martinkó András 1983. *Értjük vagy félreértjük a költő szavát?* RTV–Minerva. Budapest.

Minya Károly

nyelvész, főiskolai tanár

Nyíregyházi Egyetem, Nyelv- és

Irodalomtudományi Intézet

E-mail: minya.karoly@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2421-3558>